

ISSN 0350-185X

UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXIX, No. 1

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović, Dr Sreto Tanasić,
Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov, Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE

2023

ISSN 0350–185X
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXIX, св. 1

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Слободан Ремейић, др Јелица Стојановић, др Срејто Танасић,
др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов, др Викјор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2023

Бранка Тафра. *Језикословна разликосѝ*. Загреб: Матица хрватска, 2022, 374 стране.

Проблемске књиге у науци су посебно штиво. Својом суштином, оне истичу вредност питања као тежишта пожељног, будућег знања које у научном мишљењу мотивише развој нових парадигми. У складу са овим, књиге проблемског типа захтевају посебно ангажовање аутора, који поставља питање тамо где се чини да је одговор већ дат, али и читаоца, кога књига ове врсте увек наводи на преиспитивање онога што сматра већ савладаним градивом. За књиге проблемског типа можемо рећи да нас ослобађају илузије ауторитета научног знања и враћају на пут његовог поновног стицања кроз учење и другачије разумевање.

Дело Б. Тафре под насловом *Језикословна разликосѝ* представља проблемску књигу о лингвистичкој обради савременог хрватског језика. У питању је зборник од петнаест научних радова који су махом настајали током друге деценије 21. века. У радовима се преиспитују савремени приступи творби речи, морфологији, лексикологији и лексикографији, и нуде нова методолошка решења у овим областима. У књизи се критички разматрају, а неретко и постављају на другачије основе сазнања о природи творбених и морфолошких категорија у хрватском језику, као и сазнања о речничкој обради одређених лексикографских типова који у кроатистичкој литератури и хрватској лексикографији (као и у србистичкој литератури и српској лексикографији) до сада углавном нису шире разматрани.

Нит која повезује радове у књизи *Језикословна разликосѝ* уочљива је, најпре, у мотивацији са којом су настали. Употребом појма *разликосѝ* као лајтмотива књиге ауторка је истакла дидактички и полемички карактер свог дела. Проблемска поставка радова у књизи уочљива је већ у насловима поглавља, нпр.: „Број и род *исѝочейѝка*“, „*Шѝо* је у хрватској лексикографији натукница?“, „Хомонимија – кроатистички *камен смуѝње*“ и др.

„Различитост“ у обради одабраних тема ауторка у првом реду постиже другачијим приступом основним категоријама граматике, попут нпр. броја, рода или творбеног афикса. Класификацији ових категорија на основу унапред постављених модела у књизи је супротстављено њихово критичко разматрање у контексту језичких универзалија као структурних и емпиријских предуслова за реализацију језика. До таквог гледишта ауторка је стигла захваљујући вишедеценијском раду на пољу лексикографије и лексикологије, који захтева ширу слику односа граматичких категорија према значењу речи, као и посматрања лексике у пресеку синтагматских и парадигматских односа. Будући да универзалије нису одређене једноставним формалним својствима, већ се остварују у корелацији више чинилаца, преиспитивање лингвистичких структура у овом кључу отвара могућности њихове прекатегоризације (тако се нпр. збирност у књизи Б. Тафре разматра не само као морфолошко већ и као семантичко својство), као и могућности њихове сложености или другачије типологизације (па је тако нпр. кроз набрајање врста одредница у хрватској лексикографији у књизи дат и обрис нове класификације лексичког система хрватског језика према структурним типовима).

Радови у књизи *Језикословна разликост* обрађују проблеме из домена морфолошке и граматичке класификације и типологизације, граматичке семантике, фразеологије и фразеолошких конструкција, анализе језика у контексту историјске граматике и лексикографије, као и опште проблеме лексикографске обраде у дескриптивном речнику. Представљамо их по реду датом у књизи.

Књигу отвара поглавље *Мајшош и ледоломац на мајшури*, које кроз анализу два карактеристична питања из матурских тестова обрађује однос морфолошке и творбене класификације речи као лингвистички и педагошки проблем. Кроз питање зашто није тачан одговор да придев *Мајшошева* у синтагми *Мајшошева сонетиа* стоји у одређеном виду, Б. Тафра указује на примарност творбено-семантичког одређења придевског вида у односу на оно морфолошко; док се кроз питање да ли је *ледоломац* реч настала сложено-суфиксалном творбом (како гласи исправан одговор на матурском тесту) или другим видом творбе (нпр. суфиксацијом), отварају и питања хијерархије елемената у синхронијској творби речи, као и вишеструке мотивације са којом настају речи у језику. Ова два питања дају добар оквир за поглавље *Рјечошворни модели у хрватском језику*, које представља важан допринос аутономији творбе речи као засебне области савремене лингвистике. Поглавље је посвећено типологији начина на које, комбиновањем творбених елемената, настаје реч у хрватском језику. Истичући потребу да актуелни лингвистички приступи деривацији изађу из формалних оквира граматике и да се уједначе на нивоу европске лингвистике, ауторка доноси систем критеријума који

су, по њеном истраживању, релевантни за савремену творбену анализу речи. То су: творбена мотивација, структура речи, творбена средства, порекло мотивне речи, врста творбеног процеса, број творбених основа у речи, као и резултати творбеног процеса (семантички и граматички). Сви елементи овог система у књизи се класификују и образлажу. На поменуто поглавље надовезује се поглавље под насловом *Деривацијем и лексем*, у коме се даље разматра статус творбе речи и потреба за њеном аутономијом у научном апарату морфологије и уопште граматике. Ауторка изводи проблеме у формулисању деривационе терминологије из начина на који наука гледа на одређена питања творбе речи, па тако нпр. употреба термина *суфиксација* или *флексија* зависи од тога хоћемо ли нпр. именицу *браћа* (и сродне случајеве) посматрати као нову реч насталу деривацијом, или као флексијски облик именице *браћ*. Сличних, упитних и спорних случајева има доста, нарочито тамо где се семантичко одређење речи укршта са оним творбеним. Карактеристичан је пример критеријума за хомонимију, који нису исти за домене творбе и семантике, будући да творба оперише вишеструком мотивацијом и грађењем семантички различитих речи од заједничке мотивне основе. Аналогно овом, творба речи развија засебне приступе и проблемима конверзије, грађења неологизама и др., што доприноси њеној аутономији у односу на друге дисциплине.

Низ радова посвећених одређивању граматичких категорија речи у односу на њихово значење и употребу отвара поглавље *Број и род исјочетџка*. У поглављу се тешкоће у одређењу рода и броја именица *singularia* и *pluralia tantum* постављају као научни и педагошки проблем. Непосредан повод за ово истраживање је анкета спроведена међу језикословцима и студентима филолошких студија, која је показала да испитаници испољавају типичне грешке у одређењу рода и броја ових именица, као што је нпр. препознавање родовне семантичке мотивисаности код именица које се завршавају на *-a* (*војвода*, *изјелица*), код именица које су у облику граматичке једине (*деца*), затим препознавање именица *singularia* одн. *pluralia tantum* (*двојица* одн. *вратица*) и др. Могућа решења за овај проблем, по ауторки, јесу одвојена обрада рода именица од њихове падежне промене у уџбеницима и граматикама, затим укључивање акузатива уз номинатив у критеријум атрибутског слагања, а у неким случајевима и увођење предикатског слагања као мерило за одређење рода уз оно атрибутско. Нарочиту пажњу у настави језика требало би посветити и именицама *singularia* и *pluralia tantum*. Даље, поглавље *Збирне именице или имена сакупица* пружа широки поглед на збирност као семантичку категорију у језичком систему. Ауторка у раду издваја дванаест критеријума за разликовање и класификацију збирних именица у савременом хрватском језику, нпр. начин изражавања збир-

ности (творбене и лексичке збирне именице), референцијско значење (живо / неживо), експресивност и др. Други део поглавља посвећен је утврђивању граница збирности као категорије граматике и семантике, као и анализи употребе квалификатора „зб.“ у описним речницима. Анализи бројева као посебне граматичке категорије, као и њеном разграничавању од сродних категорија (квантификатора, бројних именица) према диференцијалним морфолошким и синтаксичким обележјима посвећено је поглавље *Бројеви и „бројеви“*.

Док се прве две целине књиге *Језикословна разликост* баве питањима у домену теоријске лингвистике са лексикографском применом, трећа целина овог дела има изражен примењено-лексикографски карактер. Четири поглавља која следе посвећена су питањима формулисања и класификације одредница као канонских облика речи у описном речнику. Проблем формулисања одреднице има више аспеката, па се тако нпр. у поглављу *Истисловнице и истисловнице у хрватском језику* наглашава постојање разлике између речи са једнаким следом графема – истословница или хомограма, и речи са једнаким следом графема и прозодема – истописница или хомографа. У раду се инсистира на укључивању прозодијских јединица у анализу хомонимије, како у норми, тако и у лексикографији, како би се на најмању меру свели случајеви хомонимијског конфликта, тј. нејасности у употреби хомонима (у пр. *куйићи шљиве* нпр.). Даље, поглавље *Што је у хрватској лексикографији најукница?* посвећено је општој типологији одредница у описном речнику, као и проблемима њиховог обликовања у контексту актуелне употребе језика, лексичке варијантности и паронимије, хомонимије, лексикализације граматичких обележја речи и конверзије. Конципирано као истраживање методолошких грешака у описним речницима, ово поглавље сумира животно искуство ауторке као лексикографа запитаног над језичким проблемима. Даљу спецификацију проблема формулисања одредница налазимо у наредна два поглавља књиге, па се тако у поглављу *Двоје људи одређивању најукнице* истражују феномени хомонимије, конверзије и лексикализације синтагми; док се у поглављу *Најукница и наднајукница у фразеолошком рјечнику* детаљно обрађује питање избора одредничке речи у лексикографском представљању фразема, а покреће се и питање обраде „граничних“ фразема (крилатица, колокација и сродних вишелексичких форми).

Наредна два поглавља књиге *Језикословна разликост* посвећена су категоријама граматике сагледаним из угла полисемије. У поглављу *Граматиичка полисемија* разматрају се случајеви (непотпуне) лексикализације облика речи (нпр. облика множине, *избор* и *избори*, или облика одређених деривата, нпр. *резач* (као живо биће и предмет)). На основу овога доносе се критеријуми потребни за одлучивање о томе да ли је реч о једној

јединици са више значења или о две језичке јединице. Ови критеријуми налазе своју примену и даље образложење у поглављу *Грамаиичка вишезначности категорије броја*, у коме се осветљава број као категорија у именичком систему. Одбацујући искључивост морфолошког приступа класификацији броја, ауторка анализира везу између облика и значења именица које се у једним контекстима јављају као бројиве, а у другим као небројиве (нпр. *оков* и *окови*). Посебан део рада посвећен је проблему множине у терминолошкој таксономији и обради ове појаве у описним речницима. На тај начин Б. Тафра представља сву комплексност броја као семантички и прагматички активне категорије у лексичком систему.

На завршетку књиге налазе се три поглавља са широким погледом у лексичку семантику и њену лексикографску примену. Поглавље *Лексичко-семантички односи у хрвајском језику из дијакхронијске ѱерсејектйиве* упућује на значај историјске семантике за разумевање значењских односа речи у савременом језику. Служећи се грађом из историјских речника и граматика, ауторка показује како се перспектива наизглед једноставног питања синонимије мења у зависности од историјских процеса лексикализације и конверзије, нормализације речи комплементарног значења у различитим идиомима, као и од (не)актуелности употребе једног члана синонимског пара у одређеном периоду језичког развојка. У другом делу рада на сродан начин се разматрају и паронимија и хомонимија као појаве које имају своју историјску димензију. У закључку се потврђује полазна претпоставка у раду, да се о лексичко-семантичким односима у савременом језику може говорити само ако се претходно утврди да речи историјски припадају истој врсти, истом идиому и истом хронолошком пресеку. Ослањајући се на тезе изнете у овом поглављу, Б. Тафра даље истражује појаве хомонимије и синонимије у два засебна одељка књиге: *Хомонимија – кроајиисйички камен смуиње* и *Разграничење истйозначности и блискозначности*. У поглављу о хомонимији указује се на неуједначену обраду хомонимије у савременој лингвистичкој литератури, и износи тврдња да је ову појаву на теоријском и примењеном плану потребно раздвајати од хомографије и конверзије. Сродне тематике је поглавље *Разграничење истйозначности и блискозначности*. Полазећи од констатације да „исто“ није исто што и „једнако“, ауторка инсистира на *блискозначности* као појму сродном, али не и идентичном синонимији. Закључак оба поглавља је исти, а то је да су појаве „чисте“ хомонимије и синонимије у језику веома ретке.

Списак литературе и референтних извора дат је на крају књиге. Списак садржи старије, „илирске“ речнике и граматике који показују генезу теоријских знања о проблемима обрађеним у књизи, затим савремене описне речнике, инострану литературу о одабраним проблемима граматике словенских и несловенских језика, као и теоријске радове из

друге половине 20. и почетка овог века који те проблеме уводе у савремену науку о језику. Посебно је значајан ауторкин приступ новијој и најновијој литератури, будући да, поред кroatистичких, у дискусији равноправно разматра и актуелне србистичке погледе на питања којима се бави, показујући тиме да научна радозналост и потрага за знањем, својствене проблемском приступу науци, немају граница.

Да закључимо. Књига Б. Тафре *Језикословна разликост* у савремену науку о језику уноси и преиспитивања и новине. Враћајући се основним лингвистичким проблемима, ауторка их истражује кроз њихову генезу у хрватској, као и у српској науци о језику, не занемарујући ни старију грађу, историјске речнике и граматике. На основу овог истраживања, као и властитих промишљања и анализа, она нуди нове теоријске моделе који су већином и потпунији и функционалнији од оних актуелних, као и класификације језичких категорија засноване на реалној употреби језика и његовој обради у описним речницима. Нарочито значајним у књизи сматрамо инсистирање на чињеници да је познавање дијахроног развоја речи за семантичара и лексикографа једнако важно колико и умеће њиховог истанчаног анализирања. Нова књига Б. Тафре ће, верујемо, у будућности имати великог одјека – како у савременој кroatистици, тако и у србистици.

*Ненад Б. Ивановић**
Институт за српски језик САНУ

* nenad.ivanovic@isj.sanu.ac.rs